

A másik levelet Deseő Kázmér nagykőrösi polgármesternek írta. Ennek irodalomtörténeti érdekessége az az utóirat, amely Tolnai Lajossal foglalkozik:

Kedves Barátom,

a Turul meghívott, hogy 16-án menjek el velük Nagykőrösre, hogy Erdélyről én is szóljak nektek. Ha szívesen láttok, hogyne.

Ma Kőrömczy Lászlónak elküldtem a Kelet Népe mai számában megjelent Magyar Elektrát, amiből ő kőrösi bábjátékot akar csinálni. Érdekes volna, s szívesen adom neki. Egy úttal megírtam, hogy foglalkozzon azzal a gondolattal, hogy a Kelet Népeinek néhány barátot szerezzen s a Magvetőből az ifjúságnak minél többet eladjon.

Ne tekintsd kis dolognak, de én Téged is megkérlek ugyanerre. A Kelet Népe zárt társaság. Annyi példányban nyomom, ahány tényleges előfizetője van. Elküldtem Neked az eddig megjelent számokat s kérlek nézz bele.

Viszontlátásig szeretettel köszönt

régi barátod

Leányfalu 1940 XI. 3.

Móricz Zs.

(A géppel írt levél végén következik az alábbi kézírásos utóirat):

A Kelet Népe dec. 1. számában egy volt nagykőrösi diákot fogunk dicsőíteni, *Tolnai Lajost*. Nagyott leköteleznél, ha valami adatot tudnál róla. Azt se tudom mért volt ő kőrösi diák? Volt ott valaki rokona? vagy szülei ott tartózkodtak? 1850—55 év közt lehetett ott. Az iskolai anyakönyveket meg kellene nézni. Családi neve *Hagymássy*.

ZOVÁNYI JENŐ

JAVÍTÁSOK PILCIUS GÁSPÁR ÉLETRAJZI ADATAIBAN

Midőn Pilciusnak Dobsina 1584. okt. 14-i pusztulásáról és lakosainak a betörő török előli meneküléséről írt kéziratnak művét 1671-ben Wittenbergben közrebocsátotta Klesch Kristóf Dániel¹, ez a könyv címlapján dobsinai lelkésznek mondta a szerzőt. Vele ellentétben Laucsek Márton érvelése alapján egész határozottan állította Pilciusról Bartholomaeides László, hogy sohasem lelkészkedett Dobsinán.² Viszont Klanicza Márton kifejezetten „protocollumok” nyomán a legelső helyen említé az ismeretes dobsinai papok névsorában, mégpedig éppen 1584-ről,³ és ugyanakkor azt is megírta, hogy az otthon maradt dobsinaiak az elmenekült Pilcius helyébe 1585-ben az addigi rektort, Pezelius Zsigmondot választották, aki azután évtizedeken át volt a lelkészök.⁴ Majd Ráth György ismét a Bartholomaeides-féle álláspontra helyezkedett és szintén tagadásba vette, hogy ott bármikor is működött volna Pilcius.⁵

Mind Bartholomaeides, mind Ráth abból indult ki, hogy 1586-ban vesztette el Pilcius a nagysárosi lelkési állást. Ez év szerepelt ugyanis egyetemesen elfogadott időpontjául mindaddig ennek az eseménynek. Ráth ezt akként tünteti fel, mint ami az esperesnek és szigorúan lutheri elvű lelkészfarsainak unszolására történt a világi hatóság ténykedései következtében.⁶ Am egy ilyen tárgyú és irányú intézkedés előidézésére az esperes sem egymagában, sem néhány társával együtt nem volt illetékes, hanem valójában csupán maga az egyházmegye, mint testület, az is csak a hivatalos eljárás megtartásával, a rendes úton egybehívott zsinaton volt rá jogosítva, amennyiben tankérdés, hitelvi meggyőződés elbírálása forgott szóban. Márpedig nem más mint maga Ráth megállapította, hogy Bels Benedek 1588-ig terjedő espereskedése alatt 1584-ben tartotta az utolsó zsinatot.⁷ És tényleg — miként ugyanó megírja — ez a zsinat adott Pilciusnak négyheti gondolkodási időt arra, hogy döntson állásfoglalása felől, már ott kimondván, hogy ha ennek elteltevel végleg elutasítja a zsinat vélekedését, világi hatóságára bízzák a megmarasztása vagy elbocsátása iránti intézkedést.⁸ Vagyis a gyülekezetnek a saját jogkörében évente rendszeresen gyakorolt eljárásától tették függővé állásában való maradása kérdését.

Csak hogy a Pilcius döntése és gyülekezetének, illetőleg talán az ennek jogát gyakorló városi tanácsnak annak folytán ellene való intézkedése a dolog természetes rendje szerint is

¹ Régi Magyar Könyvtár III. k. 2579. sz.

² Notitia comitatus Gömöriensis... 1806—8 424. l.

³ Fata aug. conf. ecclesiarum... (Fabó: Monumenta... III. k.) 21. l.

⁴ Hornyánszky: Beitrage zur Geschichte ev. Gemeinden 43. l. szerint is 1627-ig, haláláig.

⁵ Pilc Gáspár és ellenfelei. 1893. 29—30. l.

⁶ Uo. 29. l. ⁷ Uo. 39. l. ⁸ Uo. 6. l.

ily előzmények után teljességgel nem következhetett be két év múlva, 1586-ban, mint ahogy Ráth után indulva, újabban Bruckner Győző is véli.⁹ Kétségbevonhatatlan adatok feltétlen cáfolatát nyújtják a kétévi halasztásnak. Ezek szerint Pilcius 1585. jún. 19-én és augusztus 18-án valamint 31-én a nemkülönben sárosvármegyei Kőczerpeklénben lelkészkedett.¹⁰ „Bieltz” Gáspárnak van ugyan írva, de a német kiejtés tekintetében vételeivel biztos megállapítható, hogy okvetlen ő róla szól az írás. Tehát már az 1585 júniusát megelőző időben el kellett távoznia Nagysárosról. Elesvén így az annak idejéről felvett 1586. év, el kell esnie az egyedül erre épített következtetésnek is. Ennél fogva semmi sem szól ellene, viszont — nem is véve figyelembe a Klanicza protocollumait — minden mellette szól annak, hogy lehetne tartasuk 1584 őszéig való dobsinai papságát, s azt is elfogadjuk egyúttal, hogy akkor szűnt meg nagysárosi hivataloskodása, amikor a zsinat végzéséhez képest bekövetkezendő volt az. Különben Dobsina pusztulásának a leírásából is határozottan az tűnik ki, hogy szemtanúja és áldozata volt annak.

Égészen rövid idei dobsinai lelkészkedése és onnan való elmenekülése után e szerint — mint láttuk — Keczerpeklénben kapott lelkészi állást. Itt azonban már 1586. szept. 28-án más volt a lelkész,¹¹ neki tehát az 1585. szept. és 1586. szept. közti egy év alatt más állásra kellett innen távoznia. Eddigi tudásunk szerint Sárospatakra ment lectornak, azaz másodtanárnak. Különösnek tűnt ugyan fel azok előtt, akik ismerik a 16. századi állapotokat, hogy egy nagysárosi és dobsinai plébánosságot viselt s közvetlenül akkor is lelkési hivatalban, habár szerényebb jövedelműben működő egyén nemcsak lectori, hanem akár rectori tisztségre is vállalkozzék. De még más nehézségek is merülnek fel ezzel szemben. Minthogy ti. az ezt megelőző időről lectornak tudott Thoraconymus Mátyás már 1584 tavaszán rectorinak lépett elő s a Pilcius pataki tanárságának egyetlen forrása és tanúja, Deidrich György az ő „Hodoeporicon” (1589) című művében Kassai Császár Györgyön és Thoraconymuson kívül egyedül Pilciust (kereszt-név nélkül) említi ottani tanárnak¹²: föltehető, hogy az ő ott tanulása alatt nem is működött ezeken kívül más tanár. Már pedig 1584 tavasza és 1585 ősze között nem lehetett ott Pilcius Gáspár, ezalatt ennél fogva vagy üresedésben volt az állás, vagy mással volt betöltve. Hogy ezt a másik tanárt miért ne említette volna Deidrich, annak csupán azt az okát adhatnók, hogy az nem tanította őt. Ám ha előbb akként voltak beosztva a tanítanivalók a két tanár között, hogy mindkettőnek (Kassainak és Thoraconymusnak) kellett ölele foglalkoznia, nehezen képzelhető el, hogy ettől fogva másfél évig egyedül a rector tanítson neki mindent, azontúl pedig, újból olyan változás álljon be, hogy vagy egyedül a lectortól vagy pedig mindkettőtől részesüljön oktatásban. Erre csak egy mód lehetett volna: az, ha közben huzamosabban, vagyis 1584 tavaszától 1585 őszéig üresedés lett volna a lectorságban.

Ily esetben mégis előtérbe léphetne az a feltevés, amire én gondoltam volt korábban,¹³ hogy ti. Pilcius Gáspár 1585 őszétől 1586 ősze közeledéig tanárkodott Sárospatakon. Csakhogy akkor miként lett volna lehetséges az, hogy Thoraconymus az 1586. újév táján írt Strenae... című művében¹⁴ nagysárosi lelkésznek emlegesse Pilciust, mikor mindenkitől láthatóan és tudhatóan ott volt az oldalán? A Pilcius Nagysárosról eltávozása felőli tájékoztatlansága megeshetett más körülmények közt, elsősorban, ha nem hallott a Pilcius sorsának változásairól. De megeshetett, még ha tudott is rólok, ebben az esetben azzal a céllal, hogy félrevezesse a világot az ők netaláni rendszeres összeköttetéséről. Ha azonban éppen kollégája volt amaz, ez sem történetelt.

Mind ezeknél fogva a Kassai helyibe lépő Thoraconymus utódja semmiesetre sem kereshető Pilcius Gáspárban. Minthogy azonban bizonytalannal Pilcius nevű volt az illető, alkalmasint Bálintban kell azt megtalálnunk, aki természetesen nem a Gáspár otlétének esetében feltételezett interregnum után, hanem még 1584-ben követte amazt. Abban a Bálintban ti., aki 1574. ápr. 3-án Gáspárral együtt iratkozott be Wittenbergben, éppen 1584-ben pedig gyulafehérvári lectori minőségben az irodalom mezején adott magáról életjelt.¹⁵ Öhelyette tette meg Bod és Szombathi pataki tanárnak Gáspárt, jóllehet ő róla éppen úgy tudott mindkettőtől.¹⁶

Így aztán Pilcius Gáspár Kőczerpeklénből 1585 ősze és 1586 ősze között nem Sárospatakra ment el, hanem máshova. És pedig, ha adható hitel annak az állításnak, hogy Késárkon prédikátorrá tette Ambrosius Lam Sebestyén plébános,¹⁷ ezt az állást foglalta el.

⁹ A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen I. k. 1922. 133. l.

¹⁰ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. 1929. 67. l.

¹¹ Uo.

¹² Sárospataki Füzetek 1864. 522. l. E könyvet egyébként magam is láttam.

¹³ Pilcius Gáspár sárospataki tanársága címmel (Protestáns Tanügyi Szemle 1930.)

¹⁴ Régi Magyar Könyvtár III. k. 759. sz. a. a 3. mű.

¹⁵ Uo. II. k. 180. sz. a.

¹⁶ Bod: Magyar Athenas 225. l., illetőleg Sárospataki Füzetek 1864. 527. l.

¹⁷ Creutzer „Senbrief...” (1587) című műve szerint, amely azonban olyan adatot is tartalmazván, mely kétségtelenül téves, ebben a tekintetben sem teljes hitelű.

MAGYAR KIRÁLYI KINCSTÁRI
JOGÜGYI IGAZGATÓSÁG
BUDAPESTEN

16001 szám.
1915. M. I.

Csúcsi Körjegyzőség

1023

18666 1915. VI. 25.

eljáróságnak

A tekintetes

rendőrkapitányi hivatalnak

Csúcs
Egri megye

A kir. kincstári jogügyi igazgatóság tisztelettel megkeresi Cimedet, hogy a

16001 - út - okos - lev - szám - em - fiz. - nyitó - alatt
községben

lakó, állítólag

születés, körülbelül éves.
Arny György rendőrkapitány.

illetőleg, az alábbi kérdésekre nézve

jelen lapon válaszolni szíveskedjék.

I. Abban az esetben, ha nevezet: a város község területéről eltávozott volna, szíveskedjék a jelen kérdőívet — nevezettnek ottan lakó hozzátartozói, lakásadója, esetleg munkaadója útján megtudandó — jelenlegi tartózkodási helyének illetékes rendőrkapitányi hivatalához rövid úton, közvetlenül áttenni és erről ide értesítést adni.

II. A körületnek téves megjelölése esetén, szíveskedjék a kérdőívet az illetékes körület eljáróságához közvetlenül áttenni.

Budapest, 1915. évi május hó 22. napján.

KÉRDÉSEK:

1. Neme, születésének helye, éve, hónapja:

Arny György

2. Családi állása:

nős, nőtlen, özvegy, elvált.

3. Állása (foglalkozása):

úrnő

4. Állandó lakása (illetékesi helye):

Csúcs 16001

99

Ad

T

5. Apjának neve, foglalkozása, lakhelye: *Ady Lorincz Budapest*
6. Anyjának neve, foglalkozása, lakhelye: *Reizler Karla Erdmüden*
7. Szülei elhalálása s illetve kiskorúsága esetén, gyámjának neve, foglalkozása, lakhelye:

8. Apjának v. anyjának vagyona van-e: *Van. Erdmüden -*
Ha ingatlana van, hol fekszik az s milyen terjedelmű: *Szenten 100*

9. Katona volt-e? *non* Ha igen, hol, melyik ezrednél, mikortól merdig:

10. Mennyi évi, havi vagy heti fizetése vagy keresete: *Szentesen*
szolgálati adó, munka, szolgálati díj és ingóval

11. Van-e mellékjövedelme (provízió [jutalék], borralaló stb.) mennyi: *Szenten*

12. Szabad lakása, ellátása van-e: *Nincs*

13. Munkaadójának neve, foglalkozása, lakhelye (az üzlet, gyár stb. szerint): *Kü-*

lönféle feladatok s nyelvtanulmányok, melyek között

14. Van-e ingó vagyona s ha igen, hol? *Ruhák*

15. Van-e ingatlan vagyona s ha igen, hol fekszik, milyen terjedelmű és milyen számú telekjegyzőkönyvben van fölvéve? *—*

Kelt *Budapest* 1915 évi *augusztus* hó *15* napján.

Fölvette:

Ady Endre

(aláírása)

Viktorian Salus

Máskülönbön közvetlenül a márkusfalvi tekintélyes egyháznak lett elsőpapja, ahova egyébiránt amonnan is esetleg rövidesen eljutott. Minden arra vall, hogy ezután kedvező és kedvezőtlen körülmények között egészen haláláig, 1605-ig volt itt. Keczerpeklénből pontosabban 1586 folyamán jött el. Tudva van ugyanis, hogy a Szepességre került előtti helyéről már ellátogatott volt oda s eközben vette magának azt a fáradságot, hogy választ írjon a Creutzer György nagyőri lelkésznek egyik könyvére, amely pedig 1586-ban látott napvilágot.

Az előadottakon kívül nem felelhet meg a valónak az a történetíróinknál általános hiteltre talált állítás sem, hogy ő 1593 aug. 6-án egy nyilatkozatban visszavoná helvét irányú elveit s egyszersmind a sárga földig legalázta azokat.¹⁸ Szerintem ennek végképpen nincs történeti alapja és az egész nyilatkozat nem egyéb, mint részben satyrikus, részben gyűlölködő kirohanás a helvét irány ellen, ennek egyik híve szájába adva. Nem lehet pedig igaz a visszavonás azért, mert Scultati Severin Erotemata... című munkájának 1593. aug. 30-án kelt ajánlólevelében megemlékezvén Pilciusnak a bártfaiakkal folytatott polémiájáról, őt ekkor is fanatikuskak mondta, pedig semmiesetre sem illette volna ezzel a jelzővel, ha éppen azon hónap 6-a óta már neki párhivők. Ennek a híre futótűzként terjedt volna el azon az egész vidéken s 24 napnál jóval kevesebb időbe került volna, hogy Scultati Bártfán nem is egy úton értesülést szerezzen róla. És mennyi elégtétellel jegyezte volna fel egyenesen a lefolyt polémia emlegetésekor! Az is ellene szól, hogy Pilciusnak Gera Konráddal néhány év múlva folytatott vitájában ez utóbbi, midőn felhányna neki most említett korábbi polémiáját s fel az ő „istenkáromló” műveit, egy betűvel sem veté szemére akkori nézeteinek közben való megtagadása utáni megint hozzájuk való visszatérését, akármennyire kiaknázhatta volna is azt. Nem is lett volna különben Márkusfalván semmi értelme sem az egész átpártolásnak, hiszen éppen ez juttatta volna ellentétbe földesurával. Meggyőződés sem vezethette, amint megmutódott később. Egyházmegyéje, a felsőhernádi sem kényszerítette rá, amennyiben ez tervszerűen távoltartotta magát ezektől a küzdelmektől. Egyetlen tanú szól mellette az állítólagos eseménynek: János testvére. Ám, aki annyira téved a testvére életkorában, hogy „majdnem nyolcvanévesnek” teszi meg, midőn még hatvanon is alul kellett lennie, egyébben sem érdemel hitelt. Frölich Tamás ugyanis 1574-ben, egyetemi beiratkozása évében ifjúnak mondá Pilcius Gáspárt.¹⁹ Már pedig ha 1605-ben, „majdnem nyolcvanéves” lett volna, 1574-ben is jó távol állt volna már attól, hogy ifjúnak tekinthesse valaki, kivált olyan, aki ebben az esetben alighanem fiatalabb is volt volna nála.

GARAMVÖLGYI JÓZSEF

ADY ÉS A HIVATAL

A — facsimiléken bemutatott — kérdőívet a Magyar kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság felszólítására és a csucsai előjáráság megkeresésére állította ki Ady Endre 1915. május 25-én Csucsán, röviddel házassága után.

1915. március 27-én kötött házasságot Boncza Bertával. Ekkor keres menedéket a háborús eseményektől lelkiileg és testileg szenvedő ember és költő a falusi udvarház csendjében. A csucsai „kastély”, e vidéki „földesúri rezidencia” lett új otthona, itt talált védő és oltalmazó fészekre a megbolydult világban.

Vár-úrrá lett Ady, beült az úri kastélyba a „kaszás lázadó vezér”, hogy aztán innen küldje a pesti folyóiratokhoz táviratilag a verseit, cikkeit, pénzt, koronákat várva, hogy ezekkel enyhítsen anyagi gondjain. Barátain keresztül is állandóan pénzért kopogtat a folyóiratok és lapok szerkesztőségeiben.

A háború miatt krajcáros gondokkal küzd a „csucsai várúr” akkor is, amikor az ingó és ingatlan vagyonát firtató kérdésekre kell válaszolnia. Szülei vagyonáról még számot tud adni, de sajátjának csak a „ruhát” vallhatja, no meg a tollát, amely elég megbízhatatlan és változékony jövedelmet biztosít a háborús hisztériában.

Mint „szabadfoglalkozású értelmiségi” tette meg adóbevallását. Csak néhány száraz, látszólag érdeklésre való válaszol 1915 tavaszán, de szófukar válaszai, mint a csepp a tengerben, hűen tükrözik ekkori életét, nehéz lelkiállapotát.

A közölt okmány a volt Magyar kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság egyik aktacsomójában volt, s nehogy egy későbbi selejtezésnek és a papírzúdzának essék áldozatul, dr. Szabady Ferenc ügyész — Mócsy János akadémikus sógora — kiemelte onnan. A kéziratot Mócsy akadémikus bocsátotta az irodalomtörténészek rendelkezésére.

¹⁸ Latinul közölte Breznyik János: A selmecebányai ág. hitv. ev. egyház és lyceum története I. k. 1833. 263—6. I. magyarul Ráth: i. m. 25—8. I. és Hradszky: A 24 kir. plébános testvérülete... és a reformáció a szepességen. 1895. 189—191. I.

¹⁹ Ráth: Két kassai plébános a 16. században. 1895. 29. I.